

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE SOCIOLOGŮ VENKOVA ZEMÍ STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY V TORUNI (PLR)

Univerzita Mikuláše Kopernika v Toruni byla již v roce 1976 dějištěm IX. Evropského kongresu sociologů venkova a IV. Světového kongresu sociologů venkova. Koncem roku 1986 otevřela opět své brány vědeckému setkání rurálních sociologů, tentokrát ze střední a východní Evropy. Svolavateli konference byly katedra sociologie univerzity, Svaz zemědělské mládeže a Polská sociologická společnost (sekce sociologie venkova). Tématem konference byl vznik, současný stav a vývojové tendence sociologie venkova v zemích střední a východní Evropy.

Pořadatelé si vytkli mimo jiné za cíl ověřit si své hypotézy o společných pramenech vzniku a rozvoje sociologického myšlení v dané oblasti a informovat o dnešním stavu a vývojových tendencích sociologie venkova v různých zemích. Zároveň měly být rozebrány možnosti i formy spolupráce sociologů venkova a zemědělství v mezinárodním rámci.

Bereme-li v úvahu současné materiální a personální potíže polské sociologické vědy, bylo samotné svolání konference pozoruhodným počinem. Ukazuje se, že Polská lidová republika je si vědoma společenské váhy i důležitosti sociologických a sociálních věd pro další rozvoj sociálně ekonomické strategie v zemědělství a potravinářství a věnuje sociologii venkova a zemědělství náležitou pozornost nejen v oblasti vědeckovýzkumné, ale i pedagogické.

Konference sociologů venkova a zemědělství v Toruni (20.—23. 11. 1986) se zúčastnili vedle početné skupiny polských vědců, pracovníků výzkumu a pedagogů, sociologové z NDR, MLR, Jugoslávie, Rumunska, ČSSR, ale také z NSR, Holandska, Itálie aj. Ve skupině z Československa byli doc. ing. V. Bauch, CSc., doc. ing. H. Schimmerling, CSc., doc. PhDr. J. Barto, CSc., ing. F. Mach, CSc., PhDr. S. Szomolanyová, CSc., PhDr. S. Buchta a ing. M. Antořová.

První společné zasedání konference zahájil prof. Dr. Z. T. Wierzbicki z katedry sociologie toruňské univerzity. Přivítal řadu oficiálních hostů konference, mj. prorektora univerzity, předsedu sekce sociologie vesnice Sociologické společnosti, zástupce vojevodstva, Svazu zemědělské mládeže aj. Informoval o současném stavu sociologie vesnice na půdě toruňské univerzity, kde se právě vytváří samostatná katedra sociologie venkova. Zemědělské zázemí Toruně dalo již svou infrastrukturou možnost pro řadu organizovaných sociologických výzkumů, z jejichž výčtu vyplynul zajímavý obraz aktivního úsilí o uplatnění sociologie rolníků, vesnice, ale i historie venkova.

V druhé části svého referátu, která se zabývala základní tezí konference — hledáním společných základů sociologie venkova ve střední a východní Evropě — zdůraznil prof. Wierzbicki na základě historických aspektů společné kořeny sociálního vývoje zemědělství, z jehož faktografie odvozoval dlouhodobé odlišné vývojové trendy. Stejně jako další pracovníci katedry, jejichž referáty následovaly, spatřuje základ diferenciace v rozdílném překonání feudalismu na východ a na západ řeky Labe. Obecné kořeny dalšího vývoje sahají tak až do středověku, neboť zatímco zachování feudálních forem má za následek silná rolnická hnutí a zachování národních až nacionalistických zaměření zemí na východě, vidí směrem na západ vliv nástupu pokrokové buržoazie s rozvojem tržního hospodářství. Úvod byl zakončen otázkou, zda společné historické, ekonomické a sociální kořeny v tomto sociokulturním prostoru mají význam pro společnou vědu.

Na tyto teze navázali ve svých referátech dr. Wojciech Roszkowski a doc. dr. Włodzimierz Winclawski. Roszkowski doplnil úvodní referát historickými poznámkami, jimiž zdůraznil teze o významu rozdílného vývoje sociokulturních komunit východní a střední Evropy. Také on vidí od 16. století Evropu rozdělenou Labem do dvou odlišných částí: západní s intenzivní, trhem a kapitálem stimulovanou ekonomikou a stagnujícími společenstvími. Oblast byla během 19. století ovládána čtyřmi velmocemi: Ruskem, Pruskem, Rakouskem a Tureckem. Přes postupné osvobozování zemí střední a východní Evropy zůstaly zde vážné stopy dřívější závislosti. Sociálně ekonomické změny zde nebyly převážně důsledkem přirozeného vývoje, ale byly vynuceny feudální elitou po politických událostech, obvykle po vojenských porážkách. Z toho vyplynuly reformy shora, postupný proces liberalizace, konečně ve válečných letech půdní reformy.

Roszkowski spatřuje u zemí střední a východní Evropy tyto společné rysy:

1. Zaostalá zemědělská ekonomika s přelidněným venkovem, nedostatkem kapitálu i zdrojů pro vytváření kapitálu, omezené trhy (mimo Čechy a Slezsko).

2. Pasivní mentalita, vyplývající z dlouhotrvajících zkušeností se změnami shora, z feudálních pozůstatků a ze zachování extenzivních metod hospodaření.

3. Tradice národních bojů za nezávislost a selských povstání, které měly vzájemnou návaznost (baltické národy, Srbové, Bulhaři), někdy však přinášely nové konflikty mezi sousedy, když utiskovaní se měnili v utiskovatele.

4. Náhradní ekonomiky a rozličné politické zájmy, které podněcovaly nacionalismus, velmocemi sice kritizovaný, ale přesto často využívaný. Tak se udržovala stagnující a výbušná situace ve východní a střední Evropě. Teprve když tlak velmocí přestal, byl možný vývoj směrem k vzájemnému porozumění a dlouhodobé prosperitě.

Na obsažný a tabulkami doložený výklad Roszkowského navazuje otázka po společných pramenech sociologického myšlení v zemích střední a východní Evropy: Existuje regionální sociologie?

S odkazem na předválečné sociology prokazuje původ sociologie jako dítěte kapitalistických výrobních vztahů, emancipace, „plebejských“ sil, moderního sociálně ekonomického vývoje, národnostních problémů, procesu integrace „plebsu“ do národa atd. Formování moderní společnosti přineslo jiný názor na společnost, na vztah individua a koruny. Náskok kapitalismu podmiňoval odlišný proces vytváření národů v podmínkách západní Evropy. Mnohonárodnostní a mnohojazyčná struktura států východní Evropy byla další překážkou proti převážné jazykové jednotě na západě, kde etnický faktor ulehčoval jak politický vývoj, tak i samotnou organizaci států.

Roszkowski spatřuje vývoj ve střední a východní Evropě ve světle všech těchto komplikovaných zvláštností: různé etnické skupiny pod nadvládou čtyř velmocí, vedoucí k udržování primitivních struktur postfeudálních, k relativní kulturní izolaci, agrární bídě a omezování rozvoje buržoazie. V tomto období se sociologie, která vznikla jako nástroj měšťanstva, stává aktivní zbraní marxistů, zatímco se západní sociologie v procesu formování národních společenstev vyvíjí v nástroj apologete buržoazního státu.

Sociologie východu se staví do služeb lidu, národa. Západní sociologie začíná poměrně brzy rozebírat funkcionalitu elementů a eficientu systému, zatímco na východě přetrvává v sociologii hledání odpovědi na otázku přežití, samotné národní identity, pročež se zaměřuje více na historii, folklór, národní kulturu, na národ jako celek, a to často v návaznosti na romantická pojetí, která jinde již přežila.

Rozdíl ve vzniku a existenci sociálních struktur soustřeďují nadměrný zájem na rolníka jako hlavního nositele národní existence, který udržuje tradici, pěstuje národní jazyk. Ještě v době, kdy se pokroková sociologická věda západu již dávno věnuje dělnické otázce, ať již z důvodů sociálně ekonomických, nebo utilitárních, věnuje se sociologie ve střední a východní Evropě převážně otázce rolnické v rámci problematiky národnosti, teprve ve značném odstupu — rovněž z důvodů utilitárních — problematice sociální.

Další reprezentant katedry sociologie toruňské univerzity, doc. dr. Włodzimierz Wincławski, rozvedl na zajímavě zpracovaném schématu často peripetický vývoj polské sociologie od prvního dělení polského státu. Přes práce fyziokratů dospěl k pracím zabývajícím se zemědělskou půdní reformou až k okupaci země nacisty. Ukázal návaznosti na vývoj sociologie jiných států a hodnotil stupeň původnosti prací v jednotlivých modernějších obdobích. Tak např. zjišťuje pro sedesátá a další léta značný rozvoj metodologie, ale poměrně malý podíl teoretických prací. V referátu zazněla také často zmínka o spolupráci polských a československých sociologů, včetně citací z děl českých a slovenských vědců.

Nelze tvrdit, že všechny uvedené vývoje byly přijímány s úplným souhlasem. Prof. van Deenen (NSR) poznamenal, že vývoj západní sociologie, který zde byl vyličen jako poměrně bezproblémový, měl také svá úskalí, že německá sociologie objevila dělníka relativně později než bylo uvedeno. Také jiní účastníci považovali teze o vývoji sociologie ve střední a východní Evropě na jedné straně a na Západě na straně druhé za poněkud schematické a diskutabilní. Nicméně tvořily zajímavý úvod do dalšího jednání konference, zejména tām, kde ukázaly cestu k navazování konkrétní spolupráce mezi sociology venkova a zemědělství.

To ukázal zejména druhý den jednání, který byl věnován sdělením účastníků konference. Skupině Sociálně ekonomické změny na venkově předsedal doc. H. Schimmerling, který ve svém referátu stručně zhodnotil vývoj a možné perspektivy sociologie venkova a zemědělství v ČSSR. Vývoj rozdělil do šesti etap, z nichž považuje za důležitou poslední, neboť přinesla z jedné strany

společensky užitečné výsledky jak v sociologickém, tak i sociálně ekonomickém významu socialistické zemědělské velkovýroby i současné vesnice CSR a SSR. Proti tomu považuje v období přestavby hospodářského mechanismu za nedostatek, že v celkové koncepci zemědělského odvětví zaujímá sociologie zemědělství a venkova stále podřadné postavení. Důvod vidí v určitém podceňování významu vědního oboru, ale také v tom, že problematika vesnice a mimoměstských oblastí již přerostla rámec kompetence jednoho či dvou ministerstev, což však vědecko-výzkumná základna dosud nebere na vědomí. Tím vznikají při zpracování těchto aktuálních problémů bílá místa, neboť chybí kompetentní, komplexně řídicí centrum. Přes narůstající společenskou potřebu nemá odvětvová sociologie vlastní institucionální a pedagogickou základnu, která by tomuto významu odpovídala.

Poté následovala vystoupení dalších diskutujících, z nichž vyjímáme zejména příspěvky československých účastníků:

Ing. František Mach, CSc., se zabýval některými problémy zdokonalování sociálního řízení v čs. zemědělských organizacích. Ukázal dosavadní stav a další možnosti plánování sociálního rozvoje v zemědělském sektoru. Polskými a jinými zahraničními posluchači byly se zájmem přijaty zkušenosti z našich plánů kádrového, personálního a sociálního rozvoje, zejména proto, že byla znázorněna úzká propojenost ekonomického a sociálního rozvoje. Vytvářením sociálních normativů pro plánování v podnikové i nadpodnikové sféře a zdokonalením informační soustavy pro personální a sociální rozvoj se poskytují řídicí praxi nové nástroje pro lepší zvládání komplikovaných procesů spojených s lidským faktorem výroby. V dotazech a rozhovorech s účastníky konference jsme mohli zjistit velký zájem o konkrétní otázky výsledků našich sociálně ekonomických výzkumů, zřejmě proto, že právě českoslovenští účastníci dali jednoznačně — spolu s kolegy z NDR — na přetřes problematiku socialistické zemědělské velkovýroby.

Také sdělení PhDr. Stanislava Buchty se týkalo zajímavých výsledků našich sociologických výzkumů. Hodnotil vlivy koncentračních urbanistických aktivit z hlediska dopadu na reálnou i potenciální reprodukci pracovních sil v zemědělství. Ukázal přitom, že již dávno uplynula bezstarostná doba, kdy bylo možno čerpat pracovní síly z vesnice, přistupovat bez rozmyslu k likvidaci malých obcí, provádět tzv. urbanizaci venkova, která je v podstatě demontáží existujících živých struktur atd. Při pokračování tohoto vývoje se problémy prohlubují a stávají se nesnadno řešitelnými. Navrhuje proto uvážený, vědecky podložený a diferencovaný přístup k urbanizaci a všemu, co s ní souvisí. Přestavba vesnických sídel, kterou je třeba chápat jako vývojovou tendenci, se postupně upřesňuje podle vývoje celé společnosti a v souladu s potřebami sociálního a ekonomického rozvoje.

Příspěvek ing. Margity Antošové, CSc., navázal na předešlý tím, že ukázal problematiku změn ve způsobu života vesnické populace na Slovensku. Životní prostředí vesnických sídel, zejména prostředí obytné, představuje významný homogenizační faktor způsobu života pro sociální skupiny a příslušníky společenských tříd, které na vesnici žijí. Obytné prostředí, které zahrnuje veškerou materiální oblast společenské nevýrobní sféry, působí na všechny obyvatele sídla, včetně těch, kteří zde stráví relativně krátkou dobu. Obytné prostředí tvoří tak základní hmotné podmínky v procesu utváření nového socialistického způsobu života na vesnici.

Doc. PhDr. Jaroslav Barto, CSc., analyzoval revoluční přeměny slovenského rolnictva. Vycházel z předmnichovské republiky, kdy Slovensko tvořilo zaostalou agrární část buržoazního státu. Ve svém referátu vymezil jednotlivé etapy združstevnění zemědělství, ukázal jeho důsledky ve výrobních vztazích i dopad postupného budování nové materiálně technické základny. Hlavní důraz kladl na rezultující změny v profesionální, kvalifikační a sociálně demografické struktuře slovenských družstevních rolníků. Pronikavé přeměny v životě slovenského rolnictva patří k největším revolučním změnám v naší společnosti, pokud jde o životní způsob, uvědomění lidí, jejich životní úroveň atd. Socialismus prokázal své jednoznačné přednosti při řešení agrární otázky. Vznik nové třídy družstevních rolníků dává reálnou základnu svazku s dělnickou třídou a inteligencí.

Příspěvek doc. ing. Vlastimila Baucha, CSc., se rovněž zabýval základními vývojovými tendencemi třídně sociální struktury československého venkova. V důsledku industrializace zemědělství a sociálních přeměn na vesnici i ve společnosti se projevují pronikavé změny v samotné společenské nadstavbě. Zdůvodnil dynamiku sbližování životních podmínek obyvatel měst a venkova, což je dalším jevem, prokazujícím sbližování dělnické a rolnické třídy v reálném životě našich dnů.

V jednotlivých pracovních skupinách, ale také při plenárním zasedání vystupovali polští kolegové se svými diskusními příspěvky. Byla to např. B. Urbańska s referátem o problematice urbanizace polského venkova, L. Kozolub o přeměnách v kultuře vesnice v období po 2. světové válce a o vlivu masové kultury na tvorbu nových kulturních vzorů venkovského obyvatelstva, vzniku a formování nového folklóru. Také příspěvek B. Sałudy, který se týkal různých přístupů k tradičnímu pojmu rolník, vyvolal živou odezvu.

Na diskusi týkající se sociálně ekonomických přeměn na venkově se zúčastnili svými věcnými poznámkami mj. prof. A. K. Constandse z Holandska, prof. A. Bodenstedt z NSR i další.

Pracovní skupina Mladí a staří na venkově se konala rovněž v živém ovzduší. Lze litovat, že nepřinesla ani jeden příspěvek z ČSSR. Z účastníků ze socialistických zemí vystoupili mj. dr. Caliochia Radu a dr. Joana Petre z Rumunska, dipl. soc. Werner Holzweissig a doc. Ingrid. Müllerová, DrSc., z NDR. Na základě rumunského referátu o venkovské mládeži, jejím očkávání a účasti na lokálních strukturách a vystoupení prof. van Deenen z NSR o problematice stáří na vesnici došlo k rozpravě, ve které se výrazně projevíly odlišné přístupy při řešení stejných problémů.

Vzhledem k množství přihlášených diskusních příspěvků nemohlo dojít k vystoupení všech přihlášených, zejména ze skupiny kulturních přeměn na venkově. Příspěvky byly předneseny buď ve zkrácené formě, nebo vyjdou — spolu s ostatními — v připravovaném sborníku konference.

Stejně jako na jiných podobných shromážděních, došlo také v Toruni k osobním rozpravám a kontaktům, jejichž význam často převyšuje význam formální účasti na samotné konferenci. Také exkurze do zemědělských závodů, do etnografického muzea a jiná setkání se skutečností dnešního Polska byly přínosem a ukázaly snahu o prohloubení vzájemného poznání, spolupráce a výměny zkušeností.

Souhrnně hodnotili účastníci výsledky konference sociologů venkova a zemědělství v Toruni kladně. Bylo zdůrazněno, že přes některé odlišné přístupy a podmínky práce vlád na tomto setkání duch kooperace. To zdůraznili v závěru zejména soudruzi z NDR tím, že navrhli navázání na kontakty z Toruně a nové setkání v nedaleké době.

Doc. ing. Hanuš Schimmerling, CSc.